

Comunitat i benestar social

Marisela Montenegro Martínez

P01/10050/00965

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. Concepte de comunitat	9
2. Sentit de comunitat	13
3. L'acció comunitària	16
4. Benestar social i qualitat de vida	22
4.1. Problemes socials	22
4.2. Necessitats	25
4.3. Demandes	27
4.4. Qualitat de vida	28
4.5. Benestar social	29
4.6. Desenvolupament social i comunitari	30
5. Benestar social i comunitat	32
Resum	33
Activitats	35
Exercicis d'autoavaluació	35
Solucionari	36
Glossari	36
Bibliografia	37

Introducció

La comunitat és la unitat per excel·lència en què desenvolupa la seva acció la psicologia comunitària. Les diferents produccions teòriques associades a la idea de comunitat són, per tant, de vital importància per a poder entendre el marc general d'aquesta subdisciplina.

En aquest mòdul veurem en primer lloc els desenvolupaments fets sobre el concepte de comunitat i les seves nocions associades, com són el sentit de comunitat i l'acció comunitària. Els esmentats conceptes són inseparables en el sentit que la idea d'una comunitat ve donada, d'una banda, pel sentiment de relacions afectives entre els seus membres i, de l'altra, per la capacitat d'emprendre accions conjuntes per a transformar situacions que són vistes per ells mateixos com a problemàtiques en el context de la seva pròpia comunitat.

La psicologia comunitària pren com a rellevant el concepte de comunitat justament perquè proposa treballar conjuntament amb els membres de comunitats concretes en les accions de transformació social empreses per ells. Encara que, en casos concrets –com veurem en el mòdul–, es treballa amb grups comunitaris a partir dels quals es planifiquen, s'executen i s'avaluen accions per a millorar les condicions de vida de les persones que pertanyen a una comunitat.

És en aquest sentit que comunitat i benestar social estan relacionats; ja que la comunitat és entesa com un espai de relacions socials de suport i, a més, com a unitat en què es desenvolupa el treball o acció comunitària entesa com a activitats que es duen a terme per a la millora de les condicions de vida de les persones.

Així, en la segona part del mòdul estudiarem la xarxa de conceptes associada a la idea de benestar social. Conceptes com el de problemes socials, el de necessitats i demandes, tenen a veure amb quines són les mancances que hi pot haver en contextos comunitaris en què es treballi i quines són les maneres en què aquests poden ser entesos pels equips professionals per a donar suport a la definició que en fan els membres de la comunitat.

D'altra banda, els conceptes de qualitat de vida, benestar social i desenvolupament són constructes teòrics que han sorgit a partir de la dècada dels setanta per a mesurar les condicions de vida de les persones i per a procurar emprendre accions que intentin evitar processos de marginació i exclusió social que puguin afectar col·lectius i comunitats específiques. Aquests han sorgit en el marc de l'estat de benestar com a ordre social des del qual es postula la responsabilitat de l'Administració pública amb la distribució dels re-

cursos d'una societat entre els seus membres i la universalitat del dret al benestar de tots els éssers humans.

Tant els conceptes relacionats amb la noció de comunitat com aquells emparentats amb el benestar social són eines útils per al treball comunitari, ja que procuren un marc conceptual i metodològic útil per a processos concrets d'intervenció i transformació social. Tanmateix, és important no oblidar que dins la psicologia comunitària l'èmfasi primordial és sobre el diàleg entre persones de la comunitat i equips interventors, fet pel qual l'ús dels esmentats conceptes ha de ser adaptat a les necessitats concretes de cada un dels processos comunitaris en què ens involucrem com a professionals de la psicologia comunitària.

Objectius

En el mòdul de “Comunitat i benestar social” treballarem principalment amb els conceptes associats a aquestes dues nocions i la seva relació amb alguns processos de la psicologia comunitària. Sobre això, els objectius fonamentals que l'estudiant ha d'assolir amb la lectura del mòdul són els següents:

1. Conèixer els diferents desenvolupaments teòrics entorn del concepte de comunitat en l'àmbit de la psicologia comunitària.
2. Comprendre quins són els components del sentit de comunitat i quina és la seva importància a l'hora d'emprendre processos comunitaris concrets.
3. Conèixer les característiques del que és definit com a acció comunitària des de les teoritzacions fetes per la psicologia comunitària.
4. Conèixer la xarxa de conceptes relacionats amb la intervenció social cap al benestar.
5. Poder establir les diferències entre conceptes com problemes socials, necessitats, demandes, qualitat de vida, benestar social i desenvolupament comunitari.
6. Poder relacionar els continguts dels conceptes de l'àmbit comunitari i la noció de benestar social.
7. Ser capaç d'extrapolar les nocions de la psicologia comunitària a situacions de la vida quotidiana pròpia.

1. Concepte de comunitat

El concepte de comunitat ha estat tractat de diverses maneres pels autors que escriuen en l'àmbit de la psicologia comunitària, ja que és el context per excel·lència dels actors i processos fonamentals de la disciplina.

Si ens posem a pensar, tots nosaltres pertanyem a una o diverses comunitats. Som veïns del barri on vivim, pertanyem a una comunitat d'estudiants i/o a una comunitat religiosa o a una comunitat laboral, entre d'altres. La psicologia comunitària desenvolupa la seva activitat d'investigació i intervenció dins l'àmbit de diferents comunitats de persones que se senten unides per llaços invisibles que permeten certes relacions socials; sempre tenint en compte que les esmentades agrupacions es troben i es relacionen amb altres comunitats, grups i institucions dels seus respectius contextos socials.

En els inicis de la psicologia comunitària, la comunitat era definida com l'espai geogràfic (un barri o zona) en què viu un grup de persones i en què es comparteixen certs problemes i es desenvolupen diferents tipus de relacions (veïns, amics, familiars, entre d'altres). Aquesta definició es limitava a la idea d'àmbit geogràfic; per la qual cosa més endavant, per al treball de la psicologia comunitària va ser important tenir en compte també els factors psicosocials involucrats en aquestes agrupacions humanes; fent èmfasi en quins factors intersubjectius, de memòria històrica i formes de vida caracteritzaven aquestes comunitats.

A partir del desenvolupament de la pràctica de la subdisciplina, s'han agregat diferents elements a aquesta conceptualització inicial. Majoritàriament, els conceptes de comunitat utilitzats actualment fan referència, d'una banda, als elements que conformen la comunitat (individus i context físic que defineixen la seva naturalesa: residencial, laboral, recreativa, política, religiosa, etc.) i, de l'altra, als processos que es desenvolupen en aquests components (psicològics, socials, culturals).

En tots els casos, el concepte de comunitat es refereix a agrupacions de persones que comparteixen certes característiques en comú i que desenvolupen diferents tipus de pràctiques conjuntament. Es crea, a partir d'aquestes agrupacions, un "nosaltres" que es conforma en contrast amb un "altres" que es defineix en funció de les persones que no formen part d'aquesta comunitat. Es donen, per tant, processos de categorització social en què cada grup es defineix com a semblant als elements presents en l'endogrup i diferent als elements de l'exogrup.

Sobre la pràctica comunitària

Moltes vegades les pràctiques comunitàries es donen en barris en què es presenten diverses problemàtiques de degradació o marginació, encara que també es pot desenvolupar la psicologia comunitària en altres àmbits.

Maritza Montero l'any 1998 va produir una definició concreta de comunitat per a diferenciar-la d'altres grups socials. La comunitat, llavors:

“Se trata de un grupo social dinámico, histórico y culturalmente constituido y desarrollado, preexistente a la presencia de los investigadores o de los interventores sociales, que comparte intereses, objetivos, necesidades y problemas, en un espacio y un tiempo determinados y que genera colectivamente una identidad, así como formas organizativas, desarrollando y empleando recursos para lograr sus fines.”

Montero, M. (1998, p. 212). Comunidad como objeto y sujeto de la acción social. A A. Martín (Ed.). *Psicología Comunitaria: fundamentos y aplicaciones*. Madrid: Síntesis.

Lectura recomanada

Montero, M. (1998). Comunidad como objeto y sujeto de la acción social. A A. Martín (Ed.). *Psicología Comunitaria: fundamentos y aplicaciones*. Madrid: Síntesis.

Aquesta mateixa autora fa una llista de les principals característiques d'una comunitat com a grup social (encara que es pot aclarir que no necessàriament una comunitat ha de tenir totes aquestes característiques al mateix temps per a ser definida com a tal):

- 1) Ocupació d'una àrea geogràfica específica d'un lloc que moltes vegades presta el seu nom a la comunitat.
- 2) Relacions socials freqüents, habituals, moltes vegades cara a cara.
- 3) Es comparteixen tant avantatges i beneficis, com interessos, objectius, necessitats i problemes, pel fet que els seus membres estan immersos en particulars situacions socials, històriques, culturals i econòmiques.
- 4) Presència d'alguna forma d'organització, en funció dels punts anteriors, que condueix a formes d'acció col·lectiva per a assolir algunes finalitats.
- 5) Una identitat i un sentiment de pertinença en les persones que la integren i que contribueixen a desenvolupar un sentit de comunitat.
- 6) Caràcter històric i dinàmic.
- 7) Constitueix un nivell d'integració molt més concret que el d'altres formes col·lectives com la classe social, la regió, la denominació religiosa o la nació, i alhora més àmplia que un grup primari.
- 8) Existència d'una cultura compartida, i també d'habilitats i recursos, derivats alhora que generadors, d'aquesta cultura.

La psicologia comunitària entén la comunitat com un espai social en què es poden desenvolupar accions col·lectives organitzades envers la transformació social i, per tant, constitueix un espai empíric d'investigació i acció.

D'aquesta manera es poden desenvolupar, per exemple, investigacions que busquin les característiques demogràfiques de certa comunitat, que indaguin sobre

quines necessitats es perceben des dels membres de la comunitat sobre les seves condicions de vida o que explorin les característiques de les relacions socials que allà es desenvolupen. D'altra banda, és possible dur a terme accions de millora de les condicions de vida dels membres de la comunitat, mitjançant reivindicacions enfront de les institucions competents de l'Estat o per mitjà del desenvolupament de projectes que cobreixin les necessitats que estableixin els membres d'una comunitat.

La comunitat, tanmateix, no ha de ser entesa com un cercle tancat amb límits que puguin ser clarament establerts, és a dir, com una unitat homogènia amb interessos iguals entre tots els seus membres. Més aviat, i això ho podem comprovar cada dia a les comunitats de les quals som membres cada un de nosaltres, al si de la comunitat hi ha diferències, relacions d'amistat o familiars, però també d'enemistat, interessos en conflicte sobre els quals moltes vegades és necessari negociar per a aconseguir accions conjuntes, etc. La nostra experiència diària, tant personal com professional és que els grups humans, encara que comparteixin certes experiències en comú o tinguin necessitats semblants pel fet de compartir una comunitat, no són homogenis entre si i aquestes diferències, justament, proporcionen una riquesa per a les relacions socials i el treball en grup dins les comunitats.

L'heterogeneïtat i complexitat de les relacions comunitàries s'han de tenir en compte a l'hora de desenvolupar el nostre treball en comunitats concretes, ja que les esmentades relacions complexes entre els membres de la comunitat poden influir en les formes en què es prenen decisions o es desenvolupen accions de transformació social en els processos comunitaris que emprenem.

És per això que la comunitat (i els seus límits) es defineix i redefeix constantment en situacions específiques, com a localització de significats contradictoris, competents i amb límits imprecisos. La comunitat *és* el sistema de relacions en moviment que conformen un aglomerat de persones que es defineixen a partir de les experiències, accions i sentiments que comparteixen.

Sánchez (2000), després d'un treball d'investigació sobre què pensen els membres d'una comunitat de Caracas (Veneçuela), conclou que per a aquestes persones la comunitat consisteix en **relacions socials organitzades**, cohesionades, que es construeixen a partir d'accions o de la participació dels seus membres per a solucionar necessitats que comparteixen. A més, en aquest viure i treballar conjuntament, es creen **forts llaços emocionals** entre els membres de la comunitat, dins d'una situació en què es valora la relació de cooperació, no de dependència o d'antagonisme entre les persones.

En resum, al si de la comunitat, es construeixen significats amb relació a què és la pròpia comunitat i les seves característiques i, al mateix temps, sobre quines són les seves necessitats i quins els seus recursos.

Lectura recomanada

En relació amb el concepte de comunitat, vegeu la revisió de **Wiesenfeld, E.** (1997). Lejos del equilibrio: Comunidad, diversidad y complejidad. A Wiesenfeld, E. (coord.). *El Horizonte de la Transformación: acción y reflexión desde la Psicología social comunitaria*. Fascicle d'Avepsa, 8: 7-22.

Nota

La cursiva de la paraula *és* en la definició de comunitat remet a l'èmfasi que es vol donar en relació amb el concepte de comunitat com el conjunt de relacions socials que la conformen, en contraposició a un concepte de comunitat referit a un grup homogeni de persones que habiten en un mateix lloc o comparteixen alguna cosa en comú.

Com a professionals de la psicologia comunitària també ens involucrem en aquestes definicions i redefinicions que es conformen en aquests contextos, encara que no siguem membres de les comunitats amb les quals treballem. Reconèixer el nostre paper com a constructors dels significats i accions amb els membres de la comunitat, ens remet a la responsabilitat de qui intervé en l'àmbit comunitari i al compromís necessari dels agents externs a la comunitat amb els seus membres.

Ara bé, per a poder comprendre millor el que manté unides les persones en una comunitat i, d'altra banda, allò que permet la realització d'accions col·lectives per a millorar la seva qualitat de vida, és necessari introduir-nos en un altre concepte utilitzat per la psicologia comunitària que és el sentit de comunitat.

2. Sentit de comunitat

El sentit de comunitat es refereix a aquells sentiments que uneixen els membres de la comunitat com a persones que pertanyen a un grup i s'autodefineixen com a tal; aquest actua com a element cohesionador i potenciador de l'acció en comú. El sentit de comunitat ve donat per les vivències que s'han compartit com a comunitat i, justament, és allò intangible que les persones senten en relació amb les altres persones que conformen l'esmentada comunitat. Una comunitat ho és en tant que aquest sentiment manté els llaços entre les persones que la conformen.

Alhora, el sentit de comunitat és potenciat per l'acció comunitària que es pugui emprendre en un moment donat. Els èxits, fracassos, esdeveniments importants, festes, etc. que s'executen conjuntament són les coses que alimenten l'esmentat sentit de comunitat i permeten la sensació d'unitat.

Així, el sentit de comunitat es defineix a partir de l'existència d'una comunitat i viceversa: la comunitat es defineix a partir de les relacions, afectes, desitjos, necessitats; en fi, del sentit de comunitat dels seus membres. Per tant, aquests dos conceptes són inseparables dins la psicologia comunitària i s'han de tenir en compte a l'hora de treballar en una comunitat i amb aquesta.

García, Giuliani i Wiesenfeld (1994) descriuen diversos components d'aquest concepte:

1) Filiació

És aquell sentiment de pertinença a un grup. Aquest té a veure amb aspectes com els següents:

a) La **seguretat emocional**, que es refereix a la integració dels vincles afectius sense obstacles, el sentiment de comptar amb les altres persones que pertanyen a una comunitat concreta.

b) La **pertenença i identificació**, que és el sentiment de saber-se part de la comunitat; la qual cosa, al seu torn, conforma un sentiment d'identitat a l'interior del grup.

c) La **inversió personal** que es refereix als aportaments materials i no materials que donen les persones a la comunitat. En aquest sentit, els valors de solidaritat dins la comunitat són imprescindibles per a conformar el sentiment de comunitat.

d) El **sistema de símbols compartits**, que consisteix en elements com ara el llenguatge (paraules, acudits, referència a experiències viscudes en conjunt) compar-

Convé recordar que...

... el sentit de comunitat està també en constant definició i redefinició a partir dels esdeveniments que es produeixen en la vida de comunitats concretes de persones.

tit; i també objectes o llocs (com, per exemple, equips, figures o espais de la comunitat) que tenen una especial significació per a les persones de la comunitat.

2) Influència

Consisteix en els processos pels quals les persones incideixen en aspectes de la comunitat i viceversa: com certs processos comunitaris influeixen en els membres individuals de les esmentades comunitats. Sobre això, la participació de les persones en la vida pública de la comunitat és una de les formes en què es dóna aquesta influència. L'acció social feta per la comunitat és produïda pels seus membres i, alhora, constructora de nous significats al si de la comunitat; influeix, així, els seus membres de maneres diverses.

3) Integració i satisfacció de necessitats

En la convivència quotidiana es donen una sèrie de processos grupals (entre individus, grups, famílies, etc.) que tendeixen a satisfer les necessitats dels membres de la comunitat. En aquest sentit, al si de la comunitat s'han de treballar tant les necessitats individuals com les que constitueixen una necessitat general de comunitats concretes. Es pot destacar, tanmateix, que no totes les necessitats dels membres d'una comunitat se satisfan en el context d'una sola comunitat; ja que aquests pertanyen també, i alhora, a altres comunitats en què es poden satisfer necessitats d'altres tipus. La diversitat a la qual hem alludit mitjançant el concepte de comunitat, ens permet d'entendre que en l'àmbit d'una comunitat es treballen certes necessitats i no totes.

D'altra banda, el treball comunitari busca identificar les necessitats de les comunitats que no estan satisfetes i desenvolupa accions, amb els recursos que hi ha en la comunitat, per a poder transformar situacions que són vistes com a problemàtiques. Així, la participació dels membres de la comunitat en les esmentades accions també promou la integració i fomenta el sentiment de comunitat.

4) Connexió emocional compartida

Aquest concepte sorgeix dels processos d'interacció en la vida quotidiana de les comunitats i de la història i experiències viscudes conjuntament. És allò que integra tots els elements anteriors en el sentit que es refereix a aquells sentiments que comparteixen els membres d'una comunitat envers els espais compartits i envers les altres persones que són membres de l'esmentada comunitat.

Ara bé, tornant al que poden ser les nostres experiències personals, trobem que quan diem que pertanyem a alguna comunitat ens referim a un sentiment, una mica inexplicable, que ens uneix a aquestes persones i, en moltes ocasions, a un projecte o activitats comunes. Els elements que es descriuen més amunt, són producte dels intents de conceptualitzar allò intangible entre els éssers humans que, en un moment i temps donat, se senten com a part d'una comuni-

Per la seva banda, León i Montenegro (1998)...

... destaquen que l'afectivitat és molt important en el treball comunitari; ja que acompanya i orienta els processos de reflexió i d'acció comunitària i, a més, és generada per aquests processos.

tat. És allò que de vegades fa que treballe molt per a organitzar una festa de barri o que siguem voluntaris en les activitats organitzades a la nostra comunitat cada cap de setmana, per exemple.

La força que dóna el sentiment de comunitat és indispensable per a proposar accions de transformació social a les comunitats, que és un dels objectius bàsics de la psicologia comunitària com a àmbit d'intervenció social.

3. L'acció comunitària

Ara bé, dins la psicologia comunitària, el concepte de comunitat i el de sentit de comunitat són útils en tant que donen un marc conceptual per a l'acció de les persones (psicòlegs comunitaris, educadors socials, treballadors socials, entre d'altres) que volen desenvolupar un treball d'impuls de l'acció comunitària en contextos específics d'intervenció.

L'acció comunitària és entesa com totes aquelles reflexions i accions que es fan per part dels membres de la comunitat a partir d'una organització o grup comunitari, i que busquen la transformació de situacions que són vistes com a problemàtiques per part d'aquestes persones. Aquesta pot ser motivada o no per part de professionals de la intervenció social.

Analitzem els components d'aquest concepte.

En primer lloc, l'acció comunitària es compon de **reflexions i accions**. És important destacar que no es tracta que les comunitats facin activitats que no constitueixin un sentit per a aconseguir objectius que el grup comunitari s'hagi plantejat, sinó que hi hagi una certa coherència interna, definida pel grup comunitari que actua sobre el sentit de les accions a fer. La relació entre la reflexió i l'acció és que, d'una banda, la reflexió conjunta sobre quins són els problemes i necessitats que hi ha en l'àmbit comunitari i les vies de solució o transformació possible nodreixen la definició i direcció de les accions de la comunitat, i, de l'altra, les esmentades accions i activitats programades i fetes serveixen d'estímul per a continuar l'acció comunitària i donen elements d'avaluació (reflexió) de les situacions viscudes, les seves causes i les conseqüències que s'han aconseguit amb les esmentades accions. A més, com hem dit abans, l'acció comunitària, en estar travessada d'elements afectius, tendeix a enfortir les relacions socials presents en la comunitat i, per tant, el sentit de comunitat.

Aquesta acció es fa a partir d'un grup comunitari; això és, generalment no es mobilitza tota una comunitat per a fer l'acció comunitària, ja que, com hem dit abans, hi ha certa heterogeneïtat entre els seus membres. Més aviat, en les experiències sobre psicologia comunitària el que és més freqüent és que les accions que es duen a terme siguin promogudes per un grup de persones que s'organitzen i desenvolupen l'acció, i que comparteixen afinitats i interessos. En aquest sentit, la relació dels equips professionals es dirigeix en un primer moment al treball conjunt amb un grup comunitari, per a després desenvolupar accions més àmplies cap al que s'ha definit com a necessitats col·lectives de la comunitat.

Reunió d'un grup comunitari

Les persones es reuneixen per a decidir quins són els objectius de la seva acció i quines són les formes de planificació i distribució de tasques en activitats concretes.

El grup és, per tant, l'espai de reflexió i de planificació des del qual es desenvolupa l'acció comunitària. Allà, es negocia el que és considerat com a problemàtic en relació amb la comunitat i quines seran les accions adequades per a afrontar aquestes problemàtiques. Aquest grup funciona com a minoria activa que es mobilitza per a fer valer les seves accions enfront de la majoria (Montero, 1998).

Tanmateix, com hem dit anteriorment respecte al concepte de comunitat, el grup comunitari tampoc no ha de ser vist com un grup tancat que un cop conformat ja no es transforma durant tota l'acció comunitària, sinó que es construeix i reconstrueix constantment mitjançant les entrades i sortides de diferents persones (incloent-hi professionals) i dels diversos processos de definició d'objectius que es puguin donar al llarg del treball.

En segon lloc, l'acció comunitària busca la **transformació de situacions que són vistes com a problemàtiques**. Una característica important que introdueix la psicologia comunitària amb relació a l'acció comunitària té a veure amb la direcció de l'esmentada acció. El reconeixement del caràcter històric dels coneixements sobre la realitat i la naturalesa transformable de l'esmentada realitat social permeten de pensar que, mitjançant la reflexió i l'acció del grup comunitari que desenvolupa l'acció, és possible introduir transformacions en el que és percebut com a problemàtic en un context donat. És important destacar que la definició de què és vist com a problemàtic o quines són les necessitats de la comunitat en un moment determinat és donada majoritàriament per les persones del grup comunitari amb qui es treballa.

És, llavors, mitjançant la participació dels membres de la comunitat en aquests grups que es planifica i organitza l'acció comunitària per a transformar el context en què viuen (treballen, estudien o desenvolupen la seva activitat diària) els membres de la comunitat. El fet que les persones puguin prendre certes decisions sobre la seva vida i el seu ambient promou un principi democràtic de participació ciutadana organitzada que pot transformar situacions d'opressió i injustícia en els àmbits locals.

Finalment, l'acció comunitària **pot ser motivada o no per part de professionals de la intervenció social**. Un grup comunitari es pot organitzar a partir de les seves pròpies motivacions de transformació social, però també pot ser acompanyat per equips professionals a partir de les eines pròpies de la psicologia comunitària. Aquest últim cas és la raó de ser de la subdisciplina, la raó per la qual s'han desenvolupat les eines teòriques i metodològiques de la psicologia comunitària.

Ara bé, la incorporació de persones professionals en les activitats dels grups comunitaris pot tenir moltes facetes. És possible, per exemple, formar un grup organitzat en una comunitat o que un grup organitzat demani expressament l'ajuda d'eines pròpies dels professionals per a dur a terme accions que s'hagi plantejat anteriorment.

El concepte de minoria activa...

... "és prestat" de la psicologia social a partir dels desenvolupaments de Serge Moscovici. Per a una explicació sobre com és utilitzat l'esmentat concepte, vegeu Montero, M. (coord.) (1994). *Psicología Social Comunitaria*. Guadalajara, Mèxic: Universidad de Guadalajara.

El que és important destacar és que la involucració de professionals a grups de treball comunitaris no és en cap cas per a dirigir l'acció d'aquests grups, en el sentit de definir des de fora quins són els problemes més rellevants de la comunitat i les maneres d'afrontar-los, sinó més aviat s'estableix una relació de “**catàlisi social**” en què el paper de la persona professional és el de donar suport al grup comunitari en la seva activitat. Aquest suport es pot donar mitjançant les eines pròpies de la psicologia com són la dinàmica de grups (per exemple, per a la presa de decisions) o les eines d'investigació (si, per exemple, es busca conèixer algun aspecte demogràfic o d'opinions de la comunitat), entre d'altres. En aquest sentit, la relació dels professionals i les persones de la comunitat ha de ser horitzontal i de mutu enriquiment.

Catàlisi social

El concepte de catàlisi social ve de la idea de catàlisi química en el sentit que s'agrega un element a la barreja química perquè aquesta s'efectui de manera més ràpida.

L'establiment d'una relació horitzontal i no directiva per part dels professionals de la psicologia comunitària constitueix un element epistemològic i polític **alhora**.

El caràcter **epistemològic** és donat perquè s'assumeix que el diàleg entre professionals i membres de la comunitat produeix coneixement sobre la realitat. D'una banda, les persones de la comunitat coneixen diferents aspectes sobre la seva realitat comunitària i, de l'altra, l'equip professional pot aportar eines de reflexió i acció que siguin útils per a l'acció comunal.

En aquest sentit, la psicologia comunitària es desmarca d'altres formes d'intervenció social en què la legitimitat de qui coneix la realitat és donada a la persona professional, i menysprea el coneixement de les comunitats sobre les seves realitats, relacions i formes de vida. I, al contrari d'aquestes, proposa la importància de recollir aquest coneixement per a les pròpies accions de transformació social. Per tant, la psicologia comunitària constitueix una opció de psicologia crítica envers els principis epistemològics del positivisme en proposar una psicologia en què s'involucrin, mitjançant la participació, les persones implicades en la millora de les seves condicions de vida.

Respecte a l'aspecte **polític** de la relació entre professionals i membres de la comunitat, un dels principis bàsics de la psicologia comunitària és el d'allunyar-se de l'encàrrec social de control propi de les intervencions clàssiques i fer una forta crítica als efectes de dominació d'aquestes. Es proposa la necessitat de desenvolupar una teoria i una pràctica que pugui col·laborar en la transformació social proposada pels membres de la comunitat. En aquest sentit, el compromís dels professionals de la psicologia comunitària és amb els membres de la comunitat amb què es treballa i els interessos definits en els diferents grups de treball conformats.

Finalment, l'acció comunitària es dona en l'àmbit del que és la vida quotidiana de les persones i els seus diferents ambients físics i intersubjectius, com és la prò-

pia comunitat amb què es treballa i el context social i ambiental en què aquesta s'insereix i, a més, els marcs de significats que es construeixen en aquests contextos. En aquest sentit, el que es treballa mitjançant l'**acció comunitària** són els problemes i necessitats sentides de les persones en el dia a dia, ja que és allà on es desenvolupa majoritàriament la vida de les persones. Es tracta de la conformació, d'una banda, de significats sobre el context social, la comunitat, els seus membres i els problemes que allà es perceben i, de l'altra, de promoure accions que puguin transformar aspectes de la realitat que siguin llegits com a problemàtics i dignes de canvi.

Per a il·lustrar els conceptes que hem treballat abans, exposarem un exemple d'intervenció comunitària feta al barri Niño Jesús de Caracas (Veneçuela). Allà trobarem com es treballa dins d'una comunitat, l'acció comunitària, partint de la necessitat d'enfortir els llaços d'unitat al grup comunitari i les accions de transformació social fetes a partir de l'esmentat grup.

L'equip interventor va arribar al barri Niño Jesús de Catia entre agost i setembre de 1993, per a fomentar la formació d'un grup comunitari que operés des del Saló de Lectura Niño Jesús i impulsés el vincle entre els membres de les comunitats i el servei de biblioteca que brindava l'esmentat saló de lectura.

A partir d'aquesta intervenció, es va formar el Grup d'Amics de la Biblioteca (GAB), el qual exercia les seves funcions al saló de lectura. Una de les primeres activitats del Grup d'Amics de la Biblioteca al costat de l'equip interventor va ser la de fer una enquesta a la comunitat per a identificar-hi les **necessitats sentides pels seus habitants respecte a la biblioteca**, és a dir, fer un diagnòstic comunitari. Aquesta enquesta consistia a preguntar quines eren les necessitats formatives de les persones quant a tallers i cursos, i a indagar sobre la relació de les persones amb el saló de lectura, si el coneixien, si l'usaven o no i per què. La motivació principal del grup expressada en diverses reunions era la de treballar a l'àrea de formació: formar-se per a després formar gent de la comunitat quant a diferents àrees.

Com a resultat d'aquesta enquesta es va trobar que hi havia una àmplia acceptació de la biblioteca per part de la comunitat, encara que era un lloc al qual no acudien freqüentment. Els seus principals usuaris eren els nens i nenes que feien les seves tasques allà i assistien al pla de vacances que organitza l'agost la directora del saló de lectura. La majoria de la gent entrevistada estava disposada a participar en activitats que organitzés el grup.

Aquest mateix any (1993), el GAB, al costat d'altres membres de la comunitat i amb suport de la Biblioteca Nacional, va elaborar el primer número del Noti-GAB, periòdic que serviria com a òrgan divulgatiu de les activitats que es farien des del saló de lectura a fi d'aconseguir més integració entre la biblioteca i la comunitat. Aquesta iniciativa es basava en els principis i estratègies de la comunicació popular que van ser transmesos als editors del diari mitjançant tallers dissenyats i facilitats per l'equip interventor.

A més, es van dur a terme unes jornades esportivoculturals, que tenien com a objectiu, d'una banda, la collita de fons per al funcionament del GAB i, de l'altra, la difusió de les activitats del grup i del diari popular. En aquestes jornades es va observar alguns nens interessats en els materials de la biblioteca, es va notar que no sabien llegir ni escriure i es va descobrir que els nens no estaven inscrits a l'escola. Aquest va ser el detonador perquè es comencés a pensar dins el grup de treball en els nens i nenes desescolaritzats com una necessitat de la comunitat i una cosa sobre la qual es podria actuar amb un enfocament comunitari entre el GAB i l'equip interventor.

És així com sorgeix la necessitat de fer un altre **diagnòstic** per a conèixer el nombre de nens i nenes desescolaritzats a la comunitat; aquest es va dur a terme en tres sectors del barri i el resultat va ser un 27,2% de nens desescolaritzats dels quals un 47,3% s'ubicava en un sector particular, que es va considerar el sector més crític. A partir del diagnòstic, es va decidir que el problema dels nens i nenes desescolaritzats era urgent d'atacar, per la qual cosa es va elaborar un **projecte d'educació no formal** per a aquesta població que seria implementat des del saló de lectura del barri i es va aconseguir un finançament parcial per a la seva posada en pràctica.

Abans del començament del programa, es va fer un curs de capacitació per al treball amb nens que va durar quaranta-vuit hores i l'objectiu del qual era la formació de persones de la comunitat perquè atenguessin i treballessin com a facilitadors de l'aprenentatge dels nens que s'atendrien al programa. Mentrestant, es feien les accions de recerca de finançament per a proporcionar unes bosses de treball per als habitants del barri incorporats al procés i per a les persones de l'equip interventor i el material didàctic.

Des d'agost de 1994 fins a juliol de 1995, el Club dels Nens va atendre seixanta nens sis dies per setmana al Saló de Lectura Niño Jesús de les nou del matí a la una del migdia en torns interdiaris. Cada un dels torns comptava amb la participació de tres facilitadors i una cuinera, que vivien a la comunitat i que van fer el curs de capacitació. El programa va ser coordinat per una promotora, també del barri, la funció de la qual va ser coordinar la totalitat del procés. El programa rebia assessoria setmanal d'una psicòloga escolar i de l'equip interventor a tall de **catàlisi social** per al desenvolupament de l'acció.

A mitjan 1995, els facilitadors, la promotora del programa i l'equip interventor decideixen continuar portant endavant el projecte Club dels Nens fora del saló de lectura pel poc espai que hi havia a la biblioteca per al creixement del programa. Per a això, va ser necessari trobar un altre local, es va aconseguir un finançament i es va comprar una casa. A partir d'aquest moment el programa va ampliar la seva cobertura a cent nens i nenes que s'atenien en torns diaris: al matí o a la tarda.

Després d'aquesta separació, el GAB desapareix i paral·lelament es forma Génesis, una associació civil conformada per habitants del barri que es feia càrrec de la posada en pràctica del programa d'educació per a nens i nenes sense escola.

Mentre ocorria tot això, i després d'una reflexió amb relació al paper de l'equip interventor en el procés comunitari, es va emprendre un procés que tenia com a objectiu que l'associació civil Génesis portés a terme el programa dins la comunitat autogestionadament, és a dir, independent dels agents externs que en aquest cas era l'equip interventor.

Amb això es pretenia que el grup treballés **independentment** de l'equip interventor i que les decisions fossin preses per aquest grup, sense que això impliqués que aquest no treballés amb assessories o aportacions de part d'altres grups externs a la comunitat: com els diferents finançadors del programa i altres associacions que havien ensenyat i ensenyen cursos puntuals sobre necessitats concretes del grup, per exemple, quant a les relacions grupals, planificació i organització o per a la millora del treball amb els nens.

A partir d'aquestes decisions, es van fer diversos cursos de formació a les àrees de consecució de finançament i contactes i, a més, d'administració i gerència. Llavors es va crear un càrrec nou en què una persona de la comunitat s'encarregava de les tasques referents a la consecució i administració de fons del programa.

Al final de l'any 1997, van culminar els aspectes legals de l'autonomia, com el registre i legalització de l'associació Génesis, el traspàs dels béns materials que s'havien adquirit per al programa de mans de l'equip interventor a Génesis, i també les responsabilitats de lliurament de comptes als finançadors per part de Génesis. A més, es va fer un acte especial de separació com a tancament del procés d'investigació i intervenció fet per l'equip interventor al barri Niño Jesús.

Actualment, l'any 2002, l'associació civil Génesis té un cert finançament; equips de treball com ordinadors, fotocopiadora, balança i d'altres; formació a les àrees pedagògica, administrativa, en el tracte amb els nens, assessories de diferents associacions i local equipat per a continuar proporcionant atenció integral per als cent trenta nens i nenes que assisteixen al programa.

Podem veure com en aquest exemple es va emprendre una acció comunitària a partir del diàleg entre l'equip interventor i un grup comunitari, i com al si d'aquest diàleg es va anar definint quines eren les necessitats més urgents i les maneres en què es podien pal·liar les esmentades necessitats. La posada en marxa del programa d'atenció a nens i nenes en aquesta comunitat és un exemple d'acció comunitària en què es busquen recursos per a desenvolupar accions amb l'objectiu de transformar aspectes que són vistos com a problemàtics per part dels membres de la comunitat. La fortalesa de l'esmentada intervenció comunitària és donada precisament perquè sorgeix de les inquietuds del grup comunitari amb què es treballava i perquè atacava un problema real de certs sectors de la comunitat.

4. Benestar social i qualitat de vida

Els conceptes de benestar social i qualitat de vida han estat àmpliament treballats en l'àmbit de la intervenció social, ja que funcionen com a indicadors de quines són les condicions de vida que, segons els estàndards de cada societat, han de tenir les persones i, a més, de quins són els graus de satisfacció de la població respecte a les esmentades condicions. Aquestes nocions estan emmarcades en una xarxa àmplia de conceptes que els donen sentit en el marc de l'estat de benestar –i de l'ordre internacional– i dels serveis i programes que s'han de fer perquè les persones puguin assolir els esmentats estàndards.

En aquest apartat tractarem breument aquells conceptes que es relacionen amb les nocions de benestar social i qualitat de vida, com **problemes socials, necessitats, demandes, qualitat de vida, benestar social i desenvolupament** a fi de presentar la xarxa de conceptes que mostren quins són els àmbits d'intervenció i quines són algunes de les eines teoricopràctiques que s'utilitzen en el marc de la intervenció comunitària.

Tots aquests conceptes han de ser entesos dins d'un camp social en què participen tant elements conceptuals com pràctiques interventives i institucions que li donen forma i que prescriuen les transformacions socials desitjables en les societats nacionals, i també en l'àmbit internacional. El principal objectiu d'aquest camp teòric, pràctic i institucional és, d'una banda, el d'identificar mitjançant eines sistemàtiques d'investigació quines són les situacions problemàtiques i les necessitats de les persones i, de l'altra, poder actuar per a transformar les esmentades situacions per a aconseguir graus creixents de benestar social.

A més, cada un d'aquests ha estat objecte de múltiples debats que han produït la manera en què són entesos actualment. Malgrat aquesta multiplicitat, intentarem donar un resum del que s'entén actualment per cada un d'aquests, per a després estudiar quina és la seva relació amb la psicologia comunitària.

Es pot destacar...

... que el camp de la intervenció social envers el benestar sorgeix en un moment històric clau, ja que apareix amb el desenvolupament dels processos d'industrialització i per a pal·liar els efectes negatius de l'esmentat ordre social. Així, cada un dels conceptes que cal treballar són producte de construccions socials fetes en coalició entre l'establiment de l'estat de benestar –sobretot a Europa– i les eines construïdes especialment des de les ciències socials.

4.1. Problemes socials

En la literatura referida a intervenció social hi ha la constant al·lusió als “problemes socials” i les diferents formes de solucionar-los. Apareix com a rellevant poder ubicar, descriure, estudiar i diagnosticar els diferents problemes socials que es presenten en la societat i desenvolupar maneres efectives de combatre'ls.

Un **problema social** es refereix a la definició d'una situació que representa una manca d'harmonia amb els valors socials d'una societat donada. És, per tant, una situació que viola les normes generals compartides en un sistema social i és definida com un fenomen que té impacte negatiu sobre la vida d'un segment considerable de la població.

Hi ha dues grans tendències per a entendre els problemes socials: l'**objectivisme** que consisteix en l'estudi sistemàtic de les condicions de vida de les persones per a detectar les problemàtiques que els envolten i el **subjectivisme** (o intersubjectivisme) que consisteix en el fet que un grup significatiu de la societat percep i defineix algunes condicions com a problema, i alhora posa en marxa accions per a resoldre-les.

Segons la tendència **objectivista** d'estudi dels problemes socials, hi ha diferents condicions en què sorgeixen aquests problemes. Condicions com la desviació de certs grups socials respecte a les normes majoritàries, la transformació o evolució de certes pràctiques socials, els desacords respecte a les regles de convivència o els conflictes de valors i interessos entre grups són raons per les quals poden sorgir problemes socials. Per tant, en aquesta tendència no s'inclou necessàriament que les persones o grups afectats directament per aquest problema el defineixin com a tal; més aviat aquesta definició parteix de l'assumpció que és possible, mitjançant mètodes diferents a l'opinió dels afectats, ubicar en quin moment i lloc es produeix un desequilibri o falta d'harmonia amb els valors d'una societat.

La referència als criteris objectius mitjançant els quals es pot ubicar un problema social apel·la a la possibilitat d'estudi d'aquests criteris a partir dels mètodes d'observació i mesurament científic, essent aquests criteris validats com a formes de descobriment de la realitat. La responsabilitat col·lectiva sobre aquests factors és una de les diferències més importants entre el que són problemes personals i problemes socials. Als segons, l'organització social o l'evolució de les pràctiques socials com, per exemple, canvis estructurals com ara guerres, grans emigracions o immigracions, crisis econòmiques o polítiques, entre d'altres, tenen influència en els problemes que puguin sorgir en un moment donat en una societat (com ara pobresa, exclusió, delinqüència, etc.). Per aquesta raó, també la solució dels problemes que sorgeixen comporta una responsabilitat col·lectiva que, en el cas dels estats moderns, s'atribueix a l'Estat com a representant del conjunt de la ciutadania. En ubicar certes condicions com a problemes socials és necessari actuar per a la seva solució.

L'altra perspectiva que explica l'aparició d'un problema social és la perspectiva **subjectivista** (o intersubjectiva). Aquesta afirma que hi ha un problema social quan un grup d'influència és conscient d'una condició social que afecta els seus valors i que pot ser remeiada mitjançant una acció col·lectiva. Segons aquesta definició, són necessàries certes condicions perquè alguna cosa sigui

Lectura recomanada

López Cabanas, M., i Chacón, F. (1997). *Intervención psicosocial y servicios sociales*. Madrid: Síntesis.

Problemes socials

Conjuntament amb la definició de problemes socials es defineixen col·lectius exclosos o en risc d'exclusió social (com, per exemple, immigrants, drogoaddictes, malalts crònics, entre d'altres).

erigida com a problema social: a) la consciència d'un grup que hi ha un problema que els afecta; b) la influència d'aquest grup per aconseguir que el problema ubicat sigui considerat com a tal per altres agents socials, i c) la possibilitat d'actuar per a buscar-ne la solució, és a dir, la possibilitat (i desitjabilitat) de la transformació de la condició problemàtica. En aquest cas, l'assumpció de base és que és possible "convertir" alguna condició social específica en problema social mitjançant la influència que pugui tenir un grup donat en la seva definició.

A diferència de la perspectiva anterior (aquella que advoca per la ubicació dels criteris objectius d'un problema social donat), en aquesta actitud certs grups socials erigeixen un tema com a problema en veure afectats els seus interessos com a grup. S'assumeix que hi ha diversos grups socials i que aquests tenen interessos diferents i, de vegades, contraposats. Per tant, la definició de problemes socials rellevants es dona en una lluita social d'interessos de diferents grups en què hi ha controvèrsies respecte a quins interessos s'han d'atacar i quins agents socials ho han de fer. La capacitat d'influència estarà mesurada amb relació a la repercussió que pugui tenir en l'opinió pública i a les accions de diferents agents, les reivindicacions que es demanen i la possibilitat de mobilització social del mateix grup vers a la solució dels diferents problemes plantejats.

En general, els models que expliquen l'aparició dels problemes socials es basen en el següent:

- 1) La idea que hi ha condicions socials determinades en una societat.
- 2) Que aquestes condicions poden ser convertides en *problema visible* per part de grups de pressió (moviments socials, científics, polítics, institucions).
- 3) Que afecten els individus i grups socials, i creen situacions de malestar social.

Per a poder dur a terme la intervenció social des d'aquestes premisses és necessari que sigui possible el següent:

- 1) El coneixement de les condicions que són problemàtiques en un moment donat.
- 2) L'atenció de les situacions problemàtiques per part de les diferents institucions competents per a donar-los solució.
- 3) Les tècniques i recursos per a implementar intervencions que solucionin el malestar causat pels problemes socials.

També hi ha diferents tendències quant a l'origen que pugui tenir un problema social. Les actituds **funcionalistes** proposen que els problemes socials sorgeixen a partir de desequilibris presents en la societat per un mal funcionament de les estructures socials o com a conseqüència del mateix procés d'evolució social, com poden ser els problemes socials que es deriven del desenvolupament tecnològic.

Es pot destacar que...

... també hi ha autors que advoquen per una definició intermèdia en què prenen en compte tant factors objectius com subjectius i privilegien la noció que un problema social es manifesta quan un grup és conscient d'una condició social objectiva que afecta els seus valors i que la solució es pot donar mitjançant una acció col·lectiva.

Per la seva banda, per a les posicions **conflictivistes**, els problemes socials són un reflex de les desigualtats en la distribució de recursos i de poder en una societat. Aquesta ha estat en part adoptada pel que hem anomenat les “perspectives participatives” d'intervenció social, entre les quals hi ha la psicologia comunitària. En aquestes actituds, els problemes socials actuals són vistos com a producte de les relacions d'asimetria presents en la societat. L'explotació (econòmica, cultural, social) dels éssers humans en el sistema capitalista és el problema social fonamental al qual apel·len aquestes posicions. Per tant, problemes com la falta de recursos, l'exclusió social, la pobresa, l'atur, etc. són conseqüència de l'esmentada explotació. En les perspectives participatives les persones afectades per problemes socials protagonitzen, mitjançant la seva participació, la mateixa definició d'allò problemàtic i de les vies de solució possibles, ja que són aquestes les que poden conèixer millor les característiques dels seus problemes i els recursos comunitaris que es poden usar per a resoldre'ls.

Des d'una concepció **construccionista** del coneixement, un problema social no existeix en si mateix sinó que és producte de processos de definició col·lectiva. És a dir, una situació problemàtica és definida com a tal a partir dels valors i idees que hi ha en un sistema social en un context i moment històric donat. Així, situacions que històricament no havien estat conceptualitzades com a problemàtiques ho poden arribar a ser a partir de la definició per part d'institucions (com, per exemple, organismes públics, organitzacions no governamentals, estudis científics, entre d'altres) o a partir d'actors socials que entren en el debat públic (com mitjans de comunicació, moviments socials, grups interessats o afectats, persones clau amb influència o rellevància social, entre d'altres). Així, els processos de definició fan que es construeixin situacions i col·lectius com a problemàtics i que s'estimi la necessitat d'intervenció sobre aquestes situacions o persones a partir de les diferents institucions legitimades per a això.

En resum, la noció de problemes socials és polisèmica i és abordada d'una manera diferent des de les diferents perspectives teòriques des de les quals es treballa. Així mateix, les formes d'intervenció social dels problemes socials serà diferent depenent de l'enfocament que es pugui tenir sobre la societat.

Allò comú a les diferents perspectives és entendre els problemes socials com a formes de malestar que afecten certes persones i també la necessitat d'introduir intervencions que tendeixin a transformar les situacions que són vistes, en un moment donat, com a problemàtiques.

4.2. Necessitats

El concepte de necessitats té una connotació més universal que el de problema social, per exemple, quan s'al·ludeix a les necessitats humanes.

Les **necessitats** són aquells elements econòmics, socials, culturals que calen per a un desenvolupament raonable de la vida de les persones en les societats actuals. Hi ha dues grans categories de necessitats: aquelles bàsiques relacionades amb la supervivència, com poden ser el menjar, dormir, etc., i les necessitats de desenvolupament relacionades amb elements educatius, socials i culturals.

En la literatura consultada, apareix també el concepte de **necessitats socials**, que té en compte el caràcter històric i social de les necessitats que, en certs moments i contextos són definides com a tals. La connexió entre necessitats individuals i necessitats socials és, precisament, que aquestes últimes són àmpliament definides en un moment i contextos donats com a realitat social negativa que cal superar. Així, les necessitats i les seves formes de satisfacció estan travessades per formes culturals i estan impregnades del que es defineix en un context donat com a *indispensable* per a viure.

La relació amb el concepte de problemes socials s'estableix quan es conceptualitza que els problemes que afecten la societat, com l'exclusió, la marginació, la pobresa, entre d'altres, impedeixen cobrir les necessitats bàsiques de certes persones. Es creen mecanismes per a cobrir les necessitats d'aquests col·lectius i per a la sensibilització de la resta de la comunitat envers la integració de tots els seus membres.

Ara bé, hi ha una classificació de les necessitats que és àmpliament compartida en la literatura sobre intervenció social:

Necessitat normativa: es refereix a aquelles necessitats que defineixen un valor normatiu compartit en la societat. Usualment són establertes a partir del coneixement expert d'administradors, professionals o científics socials que defineixen alguna cosa com a necessitat en un moment determinat partint de l'establiment d'un nivell desitjable; si un individu o grup queden per sota, són conceptualitzats en situació de necessitats.

Necessitats percebudes: són aquelles que són percebudes per la població o pels membres d'una comunitat donada. Aquestes depenen del grau d'informació que la població tingui sobre els seus propis problemes i dels recursos comunitaris.

Necessitats expressades: són aquelles necessitats percebudes que són manifestades per la població (o per sectors de la població) en el contacte amb organismes que l'esmentada població creu competents per a la seva resolució. Aquesta necessitat es fa manifesta mitjançant la demanda formal (instància) o informal (manifestació pública). En ambdós casos, una cosa que potser no seria detectada com una necessitat per part dels equips professionals pot ser revelada com una necessitat a partir de l'esmentada expressió.

Necessitats percebudes

En la literatura pròpia de la psicologia comunitària les necessitats percebudes són conceptualitzades com a necessitats sentides i es refereix a aquelles necessitats que els membres de la comunitat veuen com a pròpies del seu context comunitari. Aquestes són les prioritàries d'atacar des de la perspectiva dialògica de la psicologia comunitària.

Necessitats comparatives: són aquelles necessitats que es fonamenten en la comparació que fa un sector de la població amb un altre grup similar; és a dir, són necessitats que sorgeixen quan el grup que les percep entén que se satisfan per a un altre grup i no per a ells.

Totes aquestes concepcions tracten d'ordenar les diferents maneres en què poden ser enteses les necessitats i, sobretot, des de quins actors socials (experts o membres de la comunitat) aquestes són definides. Com hem dit, aquest últim punt és crucial per a la pràctica comunitària, ja que aquesta se centra en la importància de tenir en compte quines són les necessitats sentides de la comunitat per a actuar sobre aquestes a partir de la participació dels membres de la comunitat en l'esmentada definició i en la planificació i organització de l'acció comunitària que cal dur a terme per a satisfer-les.

4.3. Demandes

La noció de demanda està usualment associada a la de *necessitats expressades* més amunt.

Una demanda social es refereix a la petició que algun actor social (per exemple, un grup comunitari) fa a un altre agent públic o privat (per exemple, les institucions públiques o organismes no governamentals) per a expressar una necessitat percebuda i demanar que l'esmentat actor prengui accions per a satisfer-la.

Les demandes socials es poden fer en una relació directa entre qui té el problema i l'agent social definit com a capaç d'intervenir en la seva solució o mitjançant canals indirectes de comunicació.

Les demandes directes: són aquelles que provenen del grup comunitari (col·lectiu o, fins i tot, persona) que percep una necessitat en un moment donat. En aquest cas, el canal de comunicació entre el grup demandant i els agents cridats a col·laborar en la satisfacció d'aquesta necessitat és sense mitjancers. Exemples d'aquest tipus de demanda poden ser quan un grup comunitari fa una demanda quant a serveis públics com l'aigua o quan un col·lectiu acudeix a un equip interventor per a demanar ajuda en relació amb processos de transformació social que volen dur a terme.

Les demandes indirectes: són aquelles que no són fetes a partir del grup que estableixi la necessitat, sinó que són establertes per altres agents socials que funcionen com a mitjancers entre l'esmentat grup i els agents que poden col·laborar per a la seva satisfacció. Un dels casos més freqüents és el d'una demanda feta des d'organismes públics a organitzacions no governamentals que puguin prestar un servei o fer una acció en pro de la solució d'un problema. En aquest

cas, la necessitat sobre la qual s'actua sol ser normativa, ja que és establerta per l'equip tècnic de l'òrgan governamental que defineix la demanda.

Es pot destacar que és important en les perspectives participatives com la **psicologia comunitària** poder establir diàlegs amb els membres de la comunitat per a definir correctament la demanda bé que aquesta hagi arribat a l'equip interventor de manera directa o bé indirecta. El correcte establiment de la demanda permet que qui intervé, conjuntament amb la comunitat, pugui establir les prioritats de l'acció basant-se en les característiques de la demanda i, a més, no crear falses expectatives sobre quin és el paper de l'equip interventor en l'acció comunitària.

Tant per a les demandes directes com...

... per a les indirectes convé que la demanda estigui clarament establerta per a l'agent receptor de manera que pugui prendre accions per a la satisfacció de les necessitats expressades de la millor manera possible.

En aquest sentit, podríem dir que l'establiment de la demanda en les perspectives participatives sorgeix d'un procés de negociació entre l'equip interventor i el grup organitzat de la comunitat en què es defineixen quins són els problemes socials que és necessari atacar, per què, com i quina és la responsabilitat d'ambdós actors socials a les accions comunitàries que cal emprendre.

4.4. Qualitat de vida

El concepte de qualitat de vida neix en el marc del camp institucional i conceptual sorgit a la dècada dels setanta conjuntament amb conceptes com el desenvolupament o el benestar social. És un constructe multidimensional que pretén mesurar la situació social de la població en una societat. Aquest va evolucionar a partir de la crítica a mesures més economicistes com ara la renda per càpita o el nivell de vida (encara que aquest últim ja incorpora alguns indicadors de desenvolupament sociocultural).

El concepte de qualitat de vida es conforma en estreta relació amb el desenvolupament de l'estat de benestar sota el qual era necessari crear mesures objectives sobre les necessitats i problemes de les persones, de manera que es pogués intervenir sobre situacions que impliquen dèficit en les condicions de vida de certs col·lectius.

Així, la **qualitat de vida** es refereix a un estat de benestar o prosperitat en la vida de les persones. Inclou tota una sèrie de valors de la vida en un sentit global; no solament els aspectes econòmics o materials, sinó també l'àmbit social (xarxes socioafectives) i cultural (accés a l'educació o al consum d'activitats artístiques i/o participació en aquestes, per exemple) i, alhora, el fet d'evitar situacions valorades negativament com les malalties, mortalitat prematura i la possibilitat d'estar involucrat en processos criminals.

Tot això implica no solament la satisfacció de les necessitats mínimes de subsistència, sinó també aquelles relacionades amb les aspiracions i percepcions subjectives de les persones i dels grups socials als quals pertanyen; per tant, la “qualitat de vida” inclou conceptes relacionats amb el benestar psicològic, la qualitat ambiental, la promoció social, la participació social i l'autorealització.

Com hem vist, el concepte de qualitat de vida és multidimensional i, usualment, és desglossat en diferents components per a la seva avaluació. Les àrees que generalment es tenen en compte en aquest concepte són salut, educació, treball, activitats de temps lliure, situació econòmica, entorn físic i social, vida familiar, habitatge, veïnat, comunitat, justícia i delinqüència, transport i comunicacions, política i religió. Com que la “qualitat de vida” incorpora tant elements objectius com de satisfacció i percepció, el seu mesurament es fa mitjançant indicadors que es defineixen per a cada un dels components que són avaluats.

La importància de l'avaluació de la “qualitat de vida” rau en el fet de produir registres sobre com viuen les persones i prendre accions (intervenir) per a la millora de l'esmentada qualitat de vida; és a dir, aconseguir que les persones es trobin satisfetes en cada un dels àmbits que s'han definit com a importants i que els recursos que es tinguin en els esmentats àmbits siguin els adequats.

Mitjançant aquest concepte es redefineix la intervenció, des d'un model assistencial i pal·liatiu que entenia que certs col·lectius estaven necessitats i els calia assistència per a viure, envers un model de prevenció de problemes socials mitjançant el manteniment de la qualitat de vida de les persones, no solament en l'àmbit econòmic, sinó també en els àmbits psicològics, socials i culturals.

4.5. Benestar social

Com hem dit, els conceptes treballats en aquest apartat estan estretament relacionats entre si. La principal diferència entre el concepte de “qualitat de vida” i el de “**benestar social**” és que aquest últim, a més d'estudiar i valorar les formes de vida de les persones, té en compte les formes de distribució equitativa dels recursos en una societat o grup determinat. El concepte de benestar social incorpora les idees d'equitat i justícia distributiva.

El concepte de benestar social és un constructe teoricometodològic destinat a mesurar graus de satisfacció de les persones referent tant a les necessitats sentides com a les necessitats comparatives respecte a altres grups socials que estimen com a semblants. Això últim fa que moltes de les investigacions sobre benestar social busquin comparar les situacions objectives dels diferents grups socials i la detecció de desigualtats socials. Per això, els antònims del benestar

La qualitat de vida

És també una noció imprecisa que és definida a partir dels valors socials d'un grup social o societat en un moment històric i un context donat. Encara que s'han fet esforços per homogeneïtzar quins són els nivells acceptables de qualitat de vida de les persones, sempre hi ha components culturals específics d'algunes societats als quals s'ha fet poca atenció des de les esmentades tendències homogeneïtzadores.

social són la marginació, desadaptació i exclusió social com a mostra de la injustícia present en la distribució dels recursos globals de la societat.

La justícia social inclou quatre conceptes diferents:

- 1) Igualtat en l'accés als recursos socials.
- 2) Igualtat en les llibertats bàsiques.
- 3) Igualtat d'oportunitats per a avançar.
- 4) Discriminació positiva en benefici dels desfavorits, per a assegurar l'equitat.

El dret al benestar té a veure amb el fet d'assegurar que en una societat hi hagi la justícia social mitjançant els conceptes anomenats més amunt. En aquest sentit, és necessari que totes les persones puguin rebre els serveis de benestar que necessitin. El caràcter redistributiu de les pràctiques i institucions, com ara els serveis socials, té a veure amb la necessitat que el benestar social arribi a totes les persones de la societat, és a dir, amb el seu caràcter universalista.

El concepte de benestar social, com el de qualitat de vida, neix emparentat amb el d'**estat de benestar** que consisteix en l'establiment d'un ordre social que pugui garantir una redistribució dels recursos d'un estat nació entre els seus ciutadans i promoure la satisfacció de les necessitats individuals i col·lectives compartides. L'estat de benestar es proposa com a forma d'organització social que intenta promoure una justícia distributiva a partir de polítiques i institucions socials per a pal·liar les deficiències dels sistemes econòmics, socials i culturals dels països. Així, s'atén a les conseqüències dels processos d'industrialització i formes de producció capitalista.

4.6. Desenvolupament social i comunitari

El concepte de **desenvolupament** és més ampli que els de qualitat de vida i benestar social, ja que al·ludeix a les formes d'ordre social preses pels diferents països envers allò que és definit com una forma de progrés social en què es privilegia la *modernització* entesa com el foment de formes de producció industrialitzades, la introducció de sistemes tecnològics per a l'esmentada producció, la mundialització –és a dir, la lliure circulació de béns i diners–, entre d'altres.

Aquest model de canvi social, segons el model de desenvolupament occidental ha d'anar acompanyat de polítiques que puguin pal·liar els efectes negatius d'aquests processos de *modernització*, en relació amb la qualitat de vida, el benestar de la població i la cura del medi ambient.

L'esmentat concepte ha estat objecte de crítica des d'estudis postculturals pels efectes d'opressió que pot tenir sobre formes de vida no occidentals, basades en

El desenvolupament sostenible

És un concepte més recent, del final de la dècada dels vuitanta, i es refereix a les maneres en què es pot aconseguir la modernització mantenint un equilibri amb els recursos naturals i el medi ambient. Aquest sorgeix a partir de les crítiques fetes des de moviments ecologistes i altres agents socials sobre els efectes devastadors de la industrialització en el sistema capitalista.

modes de producció i de relacions diferents a les establertes pel sistema capitalista industrialitzat, emfasitzant en els efectes perversos de l'esmentat sistema sobre el medi ambient i sobre les formes d'organització de certes comunitats, sobretot al denominat Tercer Món o "països subdesenvolupats".

Ara bé, el concepte de **desenvolupament comunitari** és més limitat que el concepte de desenvolupament en general perquè es refereix a les maneres en què, al si d'una comunitat, es poden aconseguir graus de benestar de la població mitjançant l'acció comunitària.

El **desenvolupament comunitari** es refereix a les diferents accions comunitàries que puguin fer els membres d'una comunitat donada, acompanyats o no per equips professionals, per a aconseguir nivells més alts de qualitat de vida i benestar, i així pal·liar les necessitats que perceben i els problemes socials que puguin tenir.

Mitjançant el desenvolupament comunitari es pretén generar graus creixents de benestar per mitjà de la participació dels membres de la comunitat i de l'enfortiment de les xarxes socials que permeten la integració de les persones a l'àmbit comunitari.

Hem de recordar que...

... el desenvolupament comunitari evidentment no es dona sense relacions conflictives, ja que en l'àmbit comunitari també hi sol haver grups amb interessos contraposats o conflictes veïnals.

5. Benestar social i comunitat

L'augment dels graus de qualitat de vida i benestar social és un dels objectius bàsics del treball en comunitats des del punt de vista de la psicologia comunitària. A partir d'una demanda feta o bé per un grup comunitari (demanda directa) o bé per un altre agent social (demanda indirecta), es treballen quines són les necessitats sentides dels membres d'una comunitat i quins perceben que són els problemes socials que són prioritaris d'atacar mitjançant l'acció comunitària.

Com hem vist, la xarxa de conceptes treballats més amunt serveixen de marc conceptual per a la intervenció comunitària i, a més, per a la investigació d'accions comunitàries que es fan des dels grups comunitaris sense la presència d'equips professionals. Aquest marc permet de delimitar com entenem els complexos processos comunitaris que promouen graus de benestar als membres de comunitats concretes.

Tanmateix, és important destacar que la **psicologia comunitària** utilitza aquests conceptes emfasitzant tothora que la definició dels paràmetres de què és un problema social o necessitat i quins són els mitjans per a pal·liar-los ha de ser feta a partir dels interessos i inquietuds de les persones de la comunitat i no des de la posició externa dels equips interventors. Així, s'emfasitza al caràcter dialògic propi de la psicologia comunitària mitjançant el qual es treballa conjuntament –professionals i membres de la comunitat– envers la detecció de necessitats sentides i definició d'accions per a la seva transformació.

Així mateix, aspectes del benestar social i la qualitat de vida també han de ser definits al si d'aquest diàleg, ja que aquests conceptes treballen amb les percepcions que puguin tenir les persones d'un grup social donat sobre quines han de ser les condicions de vida acceptables i quins són els graus de satisfacció de necessitats que cal assolir en un moment determinat.

També es pot dir que en processos comunitaris concrets, com el que hem vist en l'exemple explicat abans, les accions comunitàries van encaminades al que es defineix com a més important d'afrontar en un moment determinat. D'aquesta manera, la satisfacció de necessitats i els graus de qualitat de vida que es poden assolir continuen un procés continu que no acaba en un moment de l'acció comunitària, sinó que es fa més complex i es creen noves necessitats i noves accions en el transcurs de les accions comunitàries empreses.

Finalment, la mateixa acció comunitària crea efectes de benestar social en produir sentiments d'unió i integració entre els membres de la comunitat i solidificar les xarxes socials de suport mutu al si de la comunitat.

Resum

En aquest mòdul hem pogut fer un repàs de les diferents nocions associades tant a la idea de comunitat com a la idea de benestar social.

En primer lloc, hem estudiat les nocions de comunitat, sentit de comunitat i acció comunitària provinents dels desenvolupaments teòrics dins l'àmbit de la psicologia comunitària. Aquests desenvolupaments són importants, ja que assenten les bases de les característiques de l'àmbit d'intervenció d'aquesta subdisciplina.

En segon lloc, hem estudiat els conceptes relacionats amb l'àmbit del benestar social com a concepte fonamental entorn del qual s'estableixen els paràmetres sobre quines són les condicions de vida mínimes que s'han de garantir per a la població en les societats actuals.

És important aclarir que les esmentades nocions són constructes que serveixen com a eines teòriques per a comprendre processos de transformació social i com a eines pràctiques per a guiar l'acció d'intervencions concretes en comunitats, fet pel qual és important no oblidar que són construccions que s'han fet a partir de sistemes de definició en què han intervingut tant institucions públiques com agents socials i científics socials i que, per tant, estan en constant definició i redefinició.

Finalment, es pot destacar que les esmentades eines, en l'àmbit de la psicologia comunitària, s'han de posar al servei dels processos comunitaris que s'emprenguin a partir de les necessitats i accions que siguin definits pels membres de les comunitats amb què podem treballar des de la figura del psicòleg comunitari i no com una imposició sobre formes de vida més desitjables que altres, definides a partir del coneixement "expert" que es pugui tenir.

Activitats

Les activitats proposades busquen que l'estudiant, d'una banda, relacioni entre si els diferents desenvolupaments teòrics treballats i, de l'altra, que pugui integrar els coneixements adquirits a realitats que pugui observar en la seva vida quotidiana.

1. Definiu les comunitats en què us sentiu immersos. Expliqueu quines característiques tenen a partir dels conceptes treballats en el mòdul.
2. Reflexioneu, sobre la base de les aportacions del mòdul, sobre algun exemple d'acció comunitària que hi hagi al vostre barri.
3. A partir de l'exemple presentat en el mòdul, ubiqueu els elements característics d'una intervenció comunitària feta des de la psicologia comunitària.
4. Definiu quines creieu que són les necessitats més importants de les comunitats a les quals pertanyeu. Reflexioneu sobre la possibilitat de transformació social que hi pugui haver en els esmentats contextos.
5. Reflexioneu sobre les característiques actuals de l'estat de benestar (com a ordre social que busca el benestar de les persones d'un estat nació) i els graus de benestar social que hi ha al vostre voltant.
6. Expliqueu quina relació hi ha entre el benestar social i la psicologia comunitària.

Exercicis d'autoavaluació

1. Quines són les característiques d'una comunitat des del punt de vista de la psicologia comunitària?
2. Quina és la relació que s'estableix entre el concepte de comunitat i el de sentit de comunitat?
3. Per què la psicologia comunitària és considerada una forma de psicologia social crítica?
4. Quina és la principal diferència entre una aproximació objectivista i subjectivista en l'estudi dels problemes socials?
5. En quin sentit el concepte de benestar social és més ampli que el de qualitat de vida?

Solucionari

1. Una comunitat es defineix a partir de certes característiques (encara que no totes les comunitats les comparteixen totes). Podríem dir que les característiques principals són: a) ocupació d'una àrea geogràfica; b) relacions socials freqüents; c) interessos, objectius, necessitats i problemes comuns; d) presència d'alguna forma d'organització col·lectiva per a assolir finalitats definides pels seus propis membres; e) identitat i sentiment de pertinença, això és, un sentiment compartit de pertànyer a una mateixa comunitat, i f) existència d'una cultura compartida, i també d'habilitats i recursos.

Es pot aclarir que la comunitat i els seus límits es defineixen i redefeixen constantment en situacions específiques i, per tant, els seus límits són imprecisos.

2. La relació entre el concepte de comunitat i el de sentit de comunitat és molt estreta, ja que la comunitat es defineix a partir de les relacions d'afecte i necessitats compartides; per tant, el sentit de comunitat refereix a la sensació d'unitat pròpia d'una comunitat. La comunitat es defineix en termes del sentit de comunitat dels seus membres i aquest sentit és definit per la sensació de pertinença dels membres a una unitat comuna, una idea de "nosaltres" que es diferencia dels "altres" que no pertanyen a l'esmentada comunitat.

3. La psicologia comunitària és entesa com una forma de psicologia social crítica: a) perquè fa una crítica a la idea del coneixement científic com a saber privilegiat sobre la realitat i, al contrari de posicions més tradicionals en la psicologia social, proposa que el coneixement sorgeix del diàleg entre equips interventors i membres de la comunitat, i b) perquè fa una crítica als efectes de control propis de les actituds tradicionals d'intervenció social i proposa un principi de democràcia participativa en què els membres de la comunitat defineixen què entenen com a problemàtic en el seu entorn i les maneres en què es poden atacar els esmentats factors problemàtics.

4. La principal diferència entre l'estudi objectivista i subjectivista dels problemes socials és que el primer advoca per la ubicació de criteris objectius d'un problema social determinat; això és, per l'estudi sistemàtic que es fa des del punt de vista del coneixement científic que valora una situació donada com a problema social. Per la seva banda, l'acostament subjectivista postula que certs grups socials erigeixen un tema com a problema social en veure afectats els seus interessos com a grup, és a dir, té en compte el coneixement dels grups afectats sobre la seva realitat. La psicologia comunitària, atès l'èmfasi que dóna al diàleg entre equips interventors i comunitat, tendeix a preferir aquest últim acostament com a manera de diagnosticar els problemes socials en una comunitat.

5. D'una banda, el concepte de qualitat de vida es refereix a la satisfacció per part de la població sobre les seves condicions de vida quant als nivells assolits de prosperitat econòmica, social i cultural. De l'altra, el benestar social es refereix a la mesura en relació amb la satisfacció de necessitats en un sentit comparatiu entre diferents grups socials que s'assemblen entre si. D'aquesta manera, el concepte de benestar social és més ampli que el de qualitat de vida, ja que incorpora la idea de justícia social i distribució dels recursos (econòmics, educatius, socials, culturals, etc.) en el mesurament sobre les condicions de vida de les persones.

Glossari

acció comunitària *f* Conjunt de reflexions i accions que fan els membres d'una comunitat a partir d'una organització o grup comunitari i que busquen la transformació de situacions que aquestes persones veuen com a problemàtiques.

benestar social *f* Constructe teòric que sorgeix en l'àmbit de l'estat de benestar i que, a més d'estudiar i valorar les formes de vida de les persones, té en compte les formes de distribució equitativa dels recursos d'una societat o grup determinat. Per tant, s'incorporen, en aquest concepte, les idees d'equitat i justícia distributiva. És important perquè remet a la responsabilitat dels estats moderns envers l'augment de la qualitat de vida de la població.

comunitat *f* Sistema de relacions en moviment que conformen un aglomerat de persones que es defineixen a partir de les experiències, accions i sentiments que comparteixen. Per a la psicologia comunitària, la comunitat és un espai social en què es poden desenvolupar accions col·lectives organitzades envers la transformació social de situacions que són vistes, des dels seus membres, com a problemàtiques.

demanda *f* Petició que poden fer diferents agents socials a altres agents socials (tant públics com privats) per a expressar necessitats percebudes i demanar que aquests agents prenguin accions per a satisfer-les. La demanda pot ser expressada per canals formals o informals, i dóna informació sobre quines necessitats són percebudes per la població en un moment donat.

desenvolupament comunitari *m* Conjunt de les diferents accions comunitàries que poden fer els membres de la comunitat (o bé amb equips professionals o bé independentment d'aquests) per a aconseguir nivells més alts de qualitat de vida i benestar, i així pal·liar les necessitats que perceben i els problemes socials que jutgen com a prioritaris en un moment determinat.

necessitat *f* Element econòmic, social i cultural que és necessari per al desenvolupament acceptable de la vida de les persones en un context determinat. La necessitat pot ser de supervivència o de desenvolupament educatiu, social i cultural. És important destacar que les necessitats humanes tendeixen a ser constructes històrics que es defineixen al si de les societats.

problema social *m* Situació que representa manca d'harmonia amb els valors socials d'una societat determinada. L'esmentada situació té un impacte negatiu sobre la vida d'un segment considerable de la població.

qualitat de vida *f* Constructe teòric multidimensional que serveix per a mesurar l'estat de benestar o prosperitat quant a aspectes econòmics, socials i culturals que puguin tenir les persones d'un determinat grup social en un moment i context determinats.

sentit de comunitat *m* Sentiments que uneixen els membres de la comunitat com a persones que pertanyen a un grup i s'autodefineixen com a tal. Els components d'aquest concepte són filiació, influència mútua entre els seus membres, integració i satisfacció de necessitats i connexió emocional compartida.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

García, I., Giuliani, F., i Wiesenfeld, E. (1994). El lugar de la teoría en psicología social comunitaria: Comunidad y sentido de comunidad. A M. Montero (coord.). *Psicología Social Comunitaria*. Guadalajara, Mèxic: Universidad de Guadalajara.

León, A., i Montenegro, M. (1998, maig). Return of Emotion in psychosocial community research. *Community Psychology*, 3, 219-227.

López Cabanas, M., i Chacón, F. (1997). *Intervención psicosocial y servicios sociales: un enfoque participativo*. Madrid: Síntesis.

Montero, M. (1998). Comunidad como objeto y sujeto de la acción social. A A. Martín (Ed.). *Psicología Comunitaria: fundamentos y aplicaciones*. Madrid: Síntesis.

Sánchez, E. (2000). *Todos con la "Esperanza". Continuidad de la participación comunitaria*. Caracas, Venezuela: Comisión de Estudios de Postgrado, Facultad de Humanidades y Educación, Universidad Central de Venezuela.

Bibliografia complementària

Casas, F. (1996). *Bienestar social: Una introducción psicosociológica*. Barcelona: PPU.

Correa, N., Figueroa, H., i López, M.M. (1994). La psicología social: pasión inútil del Estado terapéutico. *Anthropos*, 156, 33-38.

Flórez, J. (2001). *Psicología para el desarrollo. Alianzas metafóricas contra la pobreza* (treball de recerca presentat per a optar pel títol de *magister* en el programa de doctorat de Psicologia Social). Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

Montenegro, M. (2000). Análisis de la IAP en el barrio de 'Niño Jesús' de Caracas. A T. Villasanté, M. Montañés i P. Martín (coord.). *Prácticas locales de creatividad social. Construyendo ciudadanía 2*. Madrid: El Viejo Topo.

Ribera, J., i Ayuso, A. (1997-1998, desembre-gener). La cultura de la cooperació a la societat catalana. *dCIDOB*, 63-64, número especial *Catalunya i la cooperació al desenvolupament*. Fundació Centre d'Informació Internacional a Barcelona: Barcelona.

Wiesenfeld, E. (1997). Lejos del equilibrio: Comunidad, diversidad y complejidad. A E. Wiesenfeld (coord.). *El Horizonte de la Transformación: Acción y Reflexión desde la Psicología Social Comunitaria* (fascicle d'*Aveps*, 8, 7-22).

